

ÇOCUK ASKERLER: PSİKOLOJİK, ŞÖSYAL VE FİZİKSEL SORUNLAR

Child Soldiers: Psychological, Social and Physical Issues

Oğuz Polat *
Evin Güldoğan **

Özet

Bu çalışmada çocuk askerler olgusu ile ilgili temel bilgiler verilmekte ve yapılan psiko-sosyal çalışmalar taranmaktadır. Çocuk asker kavramı uluslararası sivil toplum platformu Çocuk Askerlerin Kullanımı Durdurma Koalisyonu tarafından "18 yaşının altında olup herhangi bir devletin silahlı kuvvetlerine veya diğer düzenli veya düzensiz silahlı kuvvet veya silahlanmış siyasi örgüte üye olan veya bağlı bulunan" herkesi kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Günümüzde birçok ülkede çocuk asker kullanımı yaygın olarak sürmektedir. Bazı ülkelerde devlete bağlı silahlı kuvvetler kapsamında görülen bu olgu bazı ülkelerde paramiliter kuvvetler, bazılarında ise terör örgütleri kapsamındadır. Türkiye'deki kullanım terör örgütleri kapsamında olup terörün ülkemize verdiği zararın fazla bilinmeyen bir boyutunu oluşturmaktadır. Çocuk askerler fizyolojik, psikolojik ve sosyal sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu çalışmada çocuk askerlerin yaşadığı bu sorunlara da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk askerler, silahlı çatışma, fiziksel ve ruhsal hastalıklar.

Abstract

In this study the phenomenon of child soldiers is introduced and psycho-social studies on the subject are reviewed. The concept is used by the Coalition to Stop the Use of Child Soldiers for encapsulating "any person under the age of 18 who is a member of or attached to government armed forces or any other regular or irregular armed force or armed political group". The use of child soldiers is

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı

** Psikolog, Maltepe Üniversitesi Adli Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi, eevinaydin@yahoo.com

widespread. In some countries such use is made by governmental armed forces, in others by paramilitaries or terrorist organizations. In Turkey they are used by terrorist organisations and this constitutes an unknown facet of the harm caused by terrorism. Child soldiers face many physiological, psychological and social problems. This study also refers to these problems experienced by child soldiers.

Keywords: Child soldiers, armed conflicts, mental and physical disorders

Giriş

Çocuk asker kavramının açıklanması amacıyla öncelikle çocuk kavramının tanımının üzerinden geçmek gerekmektedir. 19. yüzyıla kadar gündeme gelmeyen çocuk kavramı sanayi toplumunun gelişmesiyle tartışılmaya başlanmış ve kapsamı konusunda uzun süre ortak bir karara varılamamıştır. Bu tartışmalar 1989 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmesi ile sonlanmış ve 0 ila 18 yaş arasındaki her birey çocuk kabul edilmeye başlanmıştır. Türkiye'de ise 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu aracılığıyla çocuk tanımı değiştirilmiş ve evrensel tanım kullanılmaya başlanmıştır. Hali hazırda Türk Ceza Kanunu'nun 6/1'inci maddesinin (b) bendi çocuğu "henüz onsekiz yaşını doldurmamış kişi" olarak tanımlamaktadır.

Çocuk asker kavramının açık bir tanımı bulunmamaktadır. Konuyla ilgili çalışan uluslararası sivil toplum platformu Çocuk Askerlerin Kullanımı Durdurma Koalisyonu çocuk askerleri 18 yaşının altında olup herhangi bir devletin silahlı kuvvetlerine veya diğer düzenli veya düzensiz silahlı kuvvet veya silahlanmış siyasi örgüte üye olan veya bağlı bulunan herkesi kapsayacak şekilde ele almaktadır. Koalisyon'a göre çocuk askerlerden bahsetmek için sıcak çatışma olması veya çocukların bizzat bu çatışmalara katılması gerekmektedir. Koalisyon çocukların askeri amaçla dolaylı olarak kullanımı da çocuk asker kavramı kapsamında değerlendirmektedir (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008).

Koalisyonun tanımı bu konuda en yaygın şekilde benimsenmiş bulunan UNICEF'in tanımına dayanmaktadır. UNICEF inisiyatifinde 1997 yılında kabul edilen Cape Town İlkeleri (İngilizce *Cape Town Principles and Best Practices on the Recruitment of Children into the Armed Forces and on Demobilization and Social Reintegration of Child Soldiers in Africa*) aracılığıyla çocuk asker kavramı ilk kez tanımlanmış ve bu gelişme 2000 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne bu konuyla ilgili bir ihtiyari protokol kabul edilmesinin önünü açmıştır (Rosen, 2005). UNICEF'in Cape Town İlkeleri geliştirilerek Paris İlkeleri haline almış bulunmaktadır. Paris İlkeleri ya da tam adıyla Silahlı Kuvvetler ya da Silahlı Gruplarla Bağlantılı Çocuklara Dair Paris Taahhütleri ve İlke ve Rehberi (*Paris Commitments and the Principles and Guidelines on Children Associated With Armed Forces or Armed Groups*) 2007 yılında UNICEF ve Fransız hükümeti tarafından ortaklaşa düzenlenen bir konferans sonucunda benimsenmiştir. Hali hazırda 76 ülke Paris İlkeleri'ne taraf olmakla beraber bu

belge uluslararası hukuk açısından bağlayıcı bir enstrüman değil, bir beyanat niteliğindedir. Paris İlkeleri çocuk asker kavramını “bir silahlı kuvvet veya grup ile bağlantılı çocuk” olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu kuvvet veya gruplar tarafından hangi görevle olursa olsun silâh altına alınmış veya faydalanılan 18 yaşın altındaki kimselerin hepsi çocuk asker olarak kabul edilmektedir (Paris Principles, 2007).

Kıscacası çocukların askeri ya da silahlı çatışmalarda kullanılmasının çocuk askerler olgusunu doğurduğu söylenebilir. Bu kullanım üç şekilde olabilmektedir. İlki çocukların silahlı kuvvetler veya gruplar tarafından casus, haberci, gözcü ve cinsel köle gibi çatışmalarla dolaylı şekillerde kullanımını içermektedir. İkinci kullanım çocukların propaganda amaçlı ve insan kalkanı olarak kullanılmasıdır. Üçüncü kullanım şekli ise çocukların doğrudan saldırılarda ve sıcak çatışmalarda kullanılmasıdır (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2004). Kimmel ve Roby (2007) bu kullanımları isabetli bir şekilde “kurumsallaşmış çocuk istismarı” olarak adlandırmaktadır.

Tarih boyunca farklı zaman ve yerlerde çocukların sıklıkta asker olarak kullanıldığı bilinmektedir. Çocukların savaşlarda kullanımının ahlaka uygun olarak kabul edilmediği durumlarda bile propaganda ve askeri kampanyalarda kullanıldığı görülmektedir. Hatta çocukların askeri kullanımının geleneksel ve normal olduğu yer ve zamanlar görülmüştür. Konuyla ilgili ayrıntısı bilinen en erken örnek Antik Yunan kent devletleri olup bunların bazılarında çocukların erken yaşta askeri eğitime alındığı, bazılarında ise askeri birliklere yardımcı roller oynadıkları bilinmektedir. Hitit ve Mısırlılardan kalan görsel sanat eserlerinde seferlere katılan çocuklar görülmektedir. Romalılar da genç erkekleri savaşta kullanmıştır. Ancak hukukun beşiği olan Roma’da aynı zamanda konuyla ilgili ilk kanuni düzenleme kabul edilerek askerlik yaşı 16 ile sınırlandırılmıştır. Buna karşılık Ortaçağ Avrupası’nda erkek çocukları 12 yaşından itibaren asker olarak görev yapmış hatta Haçlı Seferleri’ne katılmıştır. Çocukların Avrupa’da askeri kullanımı ilerleyen yüzyıllarda da sürmüştür, ancak orduların profesyonelleşmesiyle rolleri daha sınırlı hale gelmiştir. Örneğin bando-mızıkacı takımı veya savaş gemilerinde miçoluk gibi görevler üstlenmişlerdir (Wikipedia, 2009). Osmanlı İmparatorluğu’nda ise devşirme sistemi altında gayri Müslim çocukların erken yaşlarda ailelerinden alınıp asimile edildiği ve askeri eğitimden geçtiği bilinmektedir.

Günümüzde çocuk askerlerin uluslararası düzlemde dikkat çeken bir konu haline gelmesi, sivil toplum örgütlerinin çalışmaları ve uluslararası diplomatik girişimlere konu olması ise Soğuk Savaş ve bilhassa Soğuk Savaş sonrasında üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleşen çatışmalarda çocukların yaygın şekilde kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bunun ilk yaygın örneği Vietnam Savaşı’nda görülmüş, Amerika Birleşik Devletleri’ne karşı savaşan Viet Kong örgütü çocuklar aracılığıyla bombalı saldırılar düzenlemiştir. Amerikalı askerler de savaş suçları işlemiş, birçok çocuğu öldürmüştür. Çocukların intihar bombacısından molotof kokteyli atanına kadar bombalama amacıyla kullanılması Orta Doğu’da, özellikle Filistin’de sık sık görülmektedir. 1980-1988 İran-İrak Savaşı sırasında da her iki taraf çocuklardan faydalanmıştır (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008).

Ancak çocuk askerlerin en yaygın kullanımı iç savaş olarak tanımlayabileceğimiz çatışmalarda görülmektedir. Lübnan'da Güney Lübnan Ordusu, Sri Lanka'da Tamil Kaplanları, Kolombiya'da muhtelif gerilla grupları, Uganda'da Lord's Resistance Army, Angola ve Sierra Leone'de savaşan taraflar çocukları kaçırmış ve asker olarak kullanmıştır. 2002 yılında dünya genelinde 300.000 çocuk asker olduğu yönünde bir tahmin yapılmıştır. Ayrıca gerek bu iç savaşlarda gerekse de hali hazırda Sudan'da, geçmişte Ruanda ve Somali'de olduğu gibi çocuklar çatışmalara kurban gitmektedir. Bunlar en ağır vakalar olup Çocuk Askerler 2008 Küresel Raporu birçok ülkede daha çocuk askerlerin kullanıldığı veya kullanılmış olduğunu belirtmektedir (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008).

Çocuk askerliğiyle mücadele konusunda ilk adım 1949 tarihli Dördüncü Cenevre Sözleşmesine 1977'de kabul edilen Birinci Protokol ile atılmıştır. Uluslararası Silahlı Çatışmalarının Kurbanlarının Korunmasına Dair Protokol spesifik olarak çocuk askerleri ele almamakla beraber çocuk askerlere ilişkin bir hüküm de içermektedir. Ancak bu hüküm yaş sınırını 15 olarak belirlemiştir (Obote-Odora, 1999).

1989'da Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi de aynı yaş sınırını korunmuştur. 1999 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1261 sayılı İlke Kararı aracılığıyla çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmasını kınamıştır. 1990'lı yıllar boyunca başta UNICEF olmak üzere hükümetler arası örgütler, uluslararası sivil toplum örgütleri ve gelişmiş ülkelerin bazı resmi ve sivil kuruluşları çocukların askeri kullanımı sorununa ciddi şekilde eğilmeye başlamışlar ve lobi çalışmaları yürütmüşlerdir. Bunun sonucunda 2000 yılında Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol kabul edilmiştir. Protokol 2002 yılında yürürlüğe girmiştir ve hali hazırda 110'u aşkın ülke tarafından imzalanmış bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler de konuyla ilgili gözleme ve raporlama çalışmalarına ağırlık vermiştir. Özellikle Genel Sekreterlik'in Kasım 2002 tarihli raporu sonrasında Güvenlik Konseyi de bu konuyu daha sık gündeme alır olmuştur. Konsey 2003'te 1460 sayılı İlke Kararı aracılığıyla Genel Sekreterlik'in insan hakları raporlarında bu konuyu özellikle ele almasını istemiştir (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008).

Human Rights Watch (2009) bunlara karşın hali hazırda 15 ülke veya bölgede çocuk askerlerin fiili olarak kullanıldığına dikkat çekerek konuyla ilgili çalışmaların güçlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu amaçla İhtiyari Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihi olan 12 Şubat Kırmızı El Günü'nde dünya çapında etkinlikler düzenlenmektedir.

1. Dünyada Durum

Dünyada çocuk askerler ile ilgili durum tam olarak bilinmemekle beraber uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş'ın sona ermesini takiben yaşanan karmaşaya denk gelen 1994 ila 1998 yıllarında 45 (Hoiskar, 2001), o dönemden bu yana ise en azından 21 tane silahlı çatışmada (It is a free world, 2007) çocuk askerlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu silahlı çatışmaların büyük bölümünde 15 yaş altı çocuklar da kullanılmıştır. Bu tür çatışmalar

dünyanın tüm gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgelerinde görülmektedir. Çocuk askerlerin sayısı ile ilgili tahminler ise 250.000 ila 300.000 arasında olup genelde ikinci rakam telaffuz edilmektedir. Hem kız hem de erkek çocuklar çocuk asker olarak kullanılmaktadır. Örneğin Nepal, Uganda ve Sri Lanka'da çocuk askerlerin 1/3'ünün kız çocuk olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda silah teknolojisinin gelişmesi ve hafif silahların yaygınlaşmasının da rolü vardır (It is a free world, 2007).

Çocuk Askerler 2008 Küresel Raporu'na (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008) göre çocuk asker kullanımı ile ilgili olarak üç unsur belirgindir. Bunlarda birincisi bir bölgede silahlı çatışma çıktığında ya da yoğunlaştığında çocukların kaçınılmaz bir şekilde müdahil olduğu gerçeğidir. İkincisi silahlı grupların aktif ve bilinçli bir şekilde çocukları silâh altına almaya devam ettiğidir. Üçüncüsü ise silahlı çatışmalar sırasında çocukların demobilizasyonunda (terhis edilmesinde) başarı sağlanamadığıdır. Bu yöndeki çabaların etkisi sınırlı kalmıştır ve çocuk askerlerin bu durumdan kurtulmak için en büyük şansı barışın sağlanması olmaya devam etmektedir. Nitekim Nepal ve Endonezya'daki silahlı çatışmalar sona erdiğinde çocuk askerlik olgusu da ortadan kalkmıştır. Ancak bazı yerlerde de çocuklar silahlı çatışmaların sona ermesinden müteakiben de silahlı gruplar tarafından silâh altına tutulmaya devam edilmektedir.

Saha çalışmasını Uganda'nın Teso bölgesinde yapan Berry (2001) çocuk askerler olgusunun ortaya çıkmasında iki etkenin önem taşıdığını, bunlardan birincisinin devlet aygıtının krize girmesi, ikincisinin ise çocukları asker olarak kullanılmaya iten yerel şartlar olduğunu öne sürmektedir. İç savaş ve çatışmalar durumunda devlet aygıtının zayıflaması, kamu kurum ve kuruluşların çocukları yeteri kadar koruyamaması şaşırtıcı değildir. Ancak bazı durumlarda yetişkin erkekleri silâh altına alma konusunda sıkıntı çeken devlete bağlı silahlı kuvvetlerin çocuklara yöneldiği bilinmektedir. Yerel şartlar ise ilgili yazında yeteri kadar irdelenmemiş bir konudur. Berry'e göre çocukları silahlı gruplara iten nedenler arasında yerel toplumsal ilişkiler ve değer yargılarının büyük rolü bulunmaktadır. Yazar Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi yasal enstrümanların bu koşulları da dikkate alması gerektiğini belirtmektedir.

Hoiskar (2001) bir çalışmada 1994 ila 1998 yılları arasında yaşanan silahlı çatışmaları çok değişkenli analiz yöntemiyle inceleyerek hangi durumlarda silahlı çatışmalarda çocuk askerlerin kullanıldığını saptamaya çalışmıştır. Buna göre demokratik olmayan ve istikrarlı bulunmayan rejimler altında çocuk asker kullanımına başvurulmaktadır. Ayrıca yoksulluk ve bir çatışmanın uzunluğu ile çocuk asker kullanımı arasında da istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler vardır. Yazarın ilginç bir bulgusu çocuk işçiliğinin daha yaygın olduğu ülkelerde çocuk asker kullanımının daha az olduğu yönündedir. Bu durum çocuklardan farklı şekilde faydalanma imkânı ile açıklanmaktadır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyarî Protokol'ün yürürlüğe girmesine rağmen bazı hükümetler de 18 yaşın altındakileri silâh altına almaya veya destekleyici kuvvetlerde kullanmaya devam etmektedir.

2004 ila 2007 döneminde çocuk asker kullanan devletler şunlardır: Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, İsrail, Myanmar, Somali, Sudan, Uganda ve Yemen. Oysa bu ülkelerden sadece Myanmar ve Somali Protokol'e taraf değildir. Bunların yanı sıra Birleşik Krallık Ordusu da Irak'ta çatışma bölgelerine 18 yaşın altında personel konuşlandırmıştır. Bazı ülkelerde ise çocuklar paramiliter kuvvetler kapsamında kullanılmaktadır. Bu ülkeler şunlardır: Çad, Kolombiya, Fildişi Sahili, Hindistan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, İran, Libya, Myanmar, Peru, Filipinler, Sri Lanka, Sudan, Uganda ve Zimbabve'de ise binlerce çocuk milis kuvvetleri tarafından askeri eğitime tabi tutulmuştur. Çocukların devlet dışı silahlı örgütler tarafından kullanıldığının bilindiği ülkeler ise Afganistan, Burundi, Butan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kolombiya, fildişi Sahili, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Hindistan, Endonezya, İsrail, Filistin, Myanmar, Lübnan, Liberya, Nepal, Pakistan, Somali, Sri Lanka, Sudan, Tayland, Uganda, Nijerya, Filipinler ve Türkiye'den oluşmaktadır (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008).

Uluslararası sivil toplum örgütleri çocuk askerlerin kullanıldığı birçok çatışma hakkında kapsamlı raporlar hazırlamıştır. Bunlara bir örnek vermek gerekirse Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International USA) Kuzey Uganda'da yaşanan çatışmalar üzerine yaptığı çalışmaya dikkat çekilebilir. Kuzey Uganda'da ayrılıkçı örgüt Lord's Resistance Army binlerce erkek ve kız çocuğunu kaçırmıştır. Zorlu ve şiddet dolu bir eğitime maruz kalan çocukların firar girişimleri yakalandıklarında işkence veya öldürülerek sonlamıştır. 13 yaşından büyük kızlar cinsel köle olarak kullanılmıştır. Çocukların hepsi silahlı çatışmalarda yer almış ve özellikle öldürmeye zorlanmışlardır. Böylelikle dirençleri kırılmış, ahlaki değerleri sarsılmış ve kendileri de korkutulmuş olmaktadır. Lord's Resistance Army'nin elinden kurtulan çocuklar psikolojik acı çekmeye devam etmiştir. Bu tip vakaların toplumla yeniden entegrasyonu ve psikolojik tedavisinde zorluklarla karşılaşmaktadır. Cinsel yolla bulaşan hastalık kapan ve toplum tarafından kirletilmiş olarak addedilen kızlar için bu durum daha da zor olmaktadır (Amnesty International USA, 2007).

2. Türkiye'de Durum

Türkiye'de günümüzde devlete bağlı kuvvetler tarafından çocuk asker kullanımı bulunmamaktadır. Askerlik Kanunu'na göre Türkiye'de zorunlu askerlik uygulaması mevcuttur ve yoklama yaşı 19, askere alınma yaşı ise 20'dir. Seferberlik ile olağanüstü hallerde ise 19 yaş ve üstü olan tüm erkekler askere alınabilmektedir. Türkiye'de gönüllü askerlik uygulaması yoktur (TBMM, 2003).

Türkiye 2002 yılında yürürlüğe giren Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne İhtiyari Protokolü 2003 yılında onaylamıştır. Bu amaçla 16.10.2003 tarih ve 4991 sayılı Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun TBMM'den geçirilmiştir (TBMM, 2003).

Paramiliter kuvvet olarak değerlendirilebilecek olan geçici köy korucuları (GKK) arasında da çocuklar bulunmamaktadır. 442 sayılı Köy Kanunu'na dayanılarak çıkartılan Köy

Korucuları Yönetmeliği'ne göre köy korucularında aranacak şartlar arasında 22 yaşından küçük olmamak yer almaktadır.

Türkiye'de çocukların askeri amaçla kullanımına devlete karşı mücadele eden terör örgütlerinde rastlanmaktadır. Bu terör örgütleri içerisinde kuşkusuz ki en büyüğü *Partiya Karkerên Kurdistan*, yani PKK'dır (Burada PKK ile geçmişte kurulmuş ve PKK'nın devamı niteliğinde olan örgütler de kastedilmektedir). Çocuk Askerler 2008 Küresel Raporu'na (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008) göre PKK'lı teröristlerin ne kadarının 18 yaşın altında olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak PKK'nın 1994'den beri çocukları aktif çatışmalarda kullandığı, % 10'u kız olmak üzere yaklaşık 3000 çocuğun çatışma içerisinde yer aldığı tahmin edilmektedir. PKK bir dönem çocuklardan oluşan bir tabur oluşturmuştur. Ölen PKK liderlerinden birinin kod adı ile kurulan tabura *Tabura Zaroken Sehat Agit* (Şehit Agit Çocuk Taburu) adı verilmiştir (Stohl, 2002). Üç bölükten oluşan bu taburu en azından söylemde sekiz ila 12 yaşlarında beş çocuktan oluşan bir komite yönetmiştir. Bugüne kadar bilinen en küçük PKK mensubu ise yedi yaşındadır (Radda Barnen, 1996). İngiliz *Guardian* gazetesine röportaj veren bir kadın terörist ilk çatışmaya girdiğinde sadece 13 yaşında olduğunu belirtmiştir (Burke, 2003). 1997 yılında Türk ordusu tarafından Cudi Dağı'nda 14 yaşında Suriye kökenli bir kız çocuk asker yakalanmış ve bu çocuğun 13 yaşında örgüte katıldığı ifadesinden öğrenilmiştir. 1995 yılında Kuzey Irak'ta KDP (Kurdistan Demokratik Partisi) ile PKK arasındaki çatışmalarda 100 kadar PKK mensubu ölmüş, KDP kaynakları bunların arasında çok sayıda kız ve erkek çocuk olduğunu bildirmiştir (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2001). *Aksiyon* dergisinde 6 Kasım 2006 tarihinde yayınlanan "PKK'nın Üçte Biri Yabancı" başlıklı habere göre PKK mensuplarının % 22'si dokuz ila 18 yaş arasındadır. Hali hazırda PKK'nın çoğu Kuzey Irak'ta olmak üzere çok sayıda silahlı militanı olduğu bilinmekte ve bu militanların arasında çok sayıda çocuğun olduğu tahmin edilmektedir.

Bunların yanı sıra çocuk asker konusu kapsamına giren çocukların propaganda amaçlı kullanımı da PKK tarafından kullanılan yaygın bir uygulamadır. Son yıllarda, özellikle PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra PKK belirli bir kamuoyunun desteğini sağlamak ve polis tarafından gelecek tepkileri yumuşatmak ya da bunların tepki çekmelerine yol açmak amacıyla örgüt lehine gösterilerde kadın ve çocukları ön saflarda tutmaya başlamıştır (Dikici, 2008).

Gösterilerde çocukların kullanılması 2006 yılından beri ayrı bir sorun haline gelmiştir. 2006 yılında Diyarbakır'da 14 PKK mensubunun cenazeleri ertesinde başlayan olaylarda çocuklar yaygın şekilde kullanılmış, bunun sonucu olarak çok sayıda çocuk gözaltına alınırken beş çocuk yaralanmıştır (IPS, 2009). Aynı yıl Terörle Mücadele Kanunu'nda değişiklik yapılarak 15-18 yaş arası çocukların yetişkinler gibi Özel Yetkilendirilmiş Ağır Ceza Mahkemeleri'nde yargılanabileceği hükmü getirilmiştir. Ayrıca Yargıtay Ceza Genel Kurulu örgütle bağlantılı gösterilere katılanların örgüt üyeliğiyle yargılanması yönünde bir içtihat oluşturmuştur. Buna göre "Örgütün genel çağrısı, örgüte ait yayın organlarının yayınları ve çağrılarını ile somutlaşmış olup bu çağrılarının belirli bir kişiye yapılmış olmasına gerek bulun-

mamaktadır. Örgütün bilgisi ve istemi doğrultusunda gerçekleştirilen bu eylemlerin örgüt adına gerçekleştirildiği sabittir.” Sonuç olarak gösterilere katılan çocukların ağır cezalar alması gündeme gelmiştir (İHOP, 2009). Buna karşılık 2006 yılından itibaren çocukların söz konusu gösterilerde daha yaygın şekilde yer aldığı görülmektedir. Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu’nun ilgili maddeleri kapsamında yargılanan ve hüküm giyen çocuk sayısı da hızla yükselmektedir. Hali hazırda 3000’e yakın çocuğun tutukluluk hali devam etmektedir (IPS, 2009). Ulusal ve uluslararası kamuoyunun tepkisini çeken bu durum bahsi geçen gelişmeler karşısında bilinçli bir taktik seçimin varlığına işaret etmektedir. Nitekim Human Rights Watch Türkiye raportörü Emma Sinclair-Webb’e göre çocuklar için psikolojik açıdan zarar verici olan adli süreçler taş atan çocukların tutukluluk süreli sonucunda militanlara dönüşmesine yol açabilir (Schleifer, 2009).

3. Çocuk Askerlerde Görülen Sağlık Sorunları

Silahlı çatışma ortamında kalan çocuk, aktif olarak çatışmalarda yer almanın dışında sadece bu ortamda bulunmaktan dolayı da birçok sağlık sorunuyla yüz yüze gelmektedir. Dolayısıyla çocuk askerler ile çocuk asker olmamakla beraber çatışma ortamında bulunan çocukların sağlık sorunları bir noktaya kadar benzeşmektedir. Bu sorunları fiziksel ve ruhsal problemler olarak iki temel grupta incelemek mümkündür.

3.1 Çocuk Askerlerde Görülen Fiziksel Sağlık Sorunları

Çatışma yaşanan bir ülkede çocuk askerin tek ölüm sebebi kurşun, bomba ya da kara mayınları değildir. Çatışma alanında ve dışında yüz yüze kaldıkları beslenme yetersizliği ve hastalık tehlikesi en az silahlar kadar ölümcüldür.

Uganda`da 1980 yılında, çatışmaların sürdüğü bir zaman aralığında yapılan çalışmada toplam ölümlerin sadece % 2`sinin şiddet sonucunda gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bölgedeki en büyük ölüm nedeni, toplam ölümlerin % 78 oranında sorumlusu olan beslenme yetersizliğidir. Geriye kalan % 20`lik oran, enfeksiyon hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Mevcut enfeksiyon kaynakları ve yiyecek eksikliğine kuraklık da eklendiğinde ölüm riski korkutucu boyutlara ulaşmaktadır (UNICEF, 1996).

Bu bölgelerde çatışma dışı ölümlerin en sık görüldüğü yaş grubu 0-5 yaşlarındaki çocuklardır. Bunların içinde en fazla ölüm riskine sahip olan yaş grubu 1 yaşın altıdır (Moss ve diğerleri, 2006).

1992`de Somali`de göçmen kamplarına yerleştirilen çocuklardan 1 Ocak tarihinde hayatta olan 5 yaş ve altı çocukların % 74`ünün 31 Aralıkta yaşamadığı ve bu ölümlerinin %90 oranında beslenme yetersizliği ve enfeksiyon hastalıklarının sorumlu olduğu bildirilmiştir (UNICEF 1997).

Bu bölgelerde belli başlı sağlık sorunlarını ele alacak olursak;

3.1.1. Beslenme Yetersizlikleri / Susuzluk

Çatışma yaşanan bölgelerde çocuklar için başta gelen hastalık ve ölüm nedenidir. Başta vitamin A eksikliği olmak üzere vitamin eksiklikleri ve onların sebep olduğu Skorbüt, Beriberi, Pellegra gibi hastalıklar bu bölgelerde sık görülen sağlık sorunlarıdır. Beslenme yetersizliği, çatışma yaşanan ülkelerde başta gelen sağlık problemidir ve daha önce belirtildiği üzere öncelikli ölüm sebebidir. Başlı başına önemli bir ölüm ve hastalık nedeni olmanın ötesinde diğer enfeksiyon hastalıklarının gelişmesinde de ön ayak olmaktadır. Hastalığın erken dönemlerinde ölüm riski içeren ve acil müdahale gerektiren hastalıkların başında ishal yapan hastalıklar (kolera, dizanteri, vs.), solunum yolu hastalıkları, sıtma ve kızamık gelmektedir. Bunlara ek olarak pertussis, tifo, meningokokal menenjit, tüberküloz, viseral leishmaniasis, tripanosomiasis daha geç beklenen ama yine hastalık ve ölüm açısından önemli sıklığı yüksek hastalıklardır (Moss ve diğerleri, 2006).

Beslenme yetersizliğinin bu kadar yaygın olmasının önemli sebeplerinden biri hükümetlerin stoklarda bulunan ve yapılan yardımlardan elde edilen yiyeceklerin sadece az bir miktarını sivil halka ayırması olduğu düşünülmektedir. Somali`de yapılan bir araştırma toplam gıda yardımlarının sadece % 12`sinin sivil halka ayrıldığı iddia edilmiştir. Bunun yanında su yokluğu da aynı derece önemli bir problemdir. Ayrıca mevcut suyun da kanalizasyon atıkları ile karışarak kirlenmesi ve muhtemel hastalık kaynağı hale gelmesi önemli bir sorundur (Otunnu, 2006).

Bunların yanında savaşılan grubun yiyecek stokları ve kaynaklarına saldırıp ortadan kaldırmak bir savaş stratejisi olarak kullanılmaktadır. 1980`lerin başında Etiyopya`da hükümetin tarlaları yakma politikası sonucunda binlerce hektarlık alan ortadan kaldırılmıştır. Aynı şekilde birçok ülkede kara mayınları toprağın işlenmesini engellemektedir (Otunnu, 2006).

3.1.2. İshal Yapan Hastalıklar

Çocuk ölüm ve hastalıklarının yaygın sebeplerindedir. Çok sık kolera salgınları rapor edilmektedir. Lübnan`da 1990 yılında yapılan bir çalışmada doğal su kaynaklarının % 60`ının kontamine (hastalık ya da mikrop bulaşmış) olduğu ve toplam nüfusun üçte birinin kanalizasyon atıklarıyla karışan su kaynaklarını kullandığı bildirilmiştir. Su kaynaklarının yetersiz ve kontamine olmuş olması, temizlik koşullarının yokluğu bu tip hastalıkların sıklığını arttırmaktadır. Mozambik`te kamp suyunun kontamine olmasını önleyen bir program sonrasında çocuklarda ishal yapan hastalıkları % 31 oranında azaldığı, kampa sabun dağıtılmasının ardından ishal ataklarında % 27 oranında azalma belirtmiştir (Moss ve diğerleri, 2006).

3.1.3. Kızamık

Kendisi başlı başına bir sağlık sorunu olmasının yanında ishal ve zatürreyle de beraber seyrebilir. Ayrıca mevcut A vitamini eksikliğinin gidişatını kötüleştirmektedir. Kızamık nedeniyle ölüm oranının kamplarda % 20-30`a kadar çıktığı belirtilmiştir (Moss ve diğerleri, 2006).

Sağlık kuruluşlarının bombalanması ile saldırılan grubun sağlık desteğini ortadan kaldırılması da bir savaş stratejisidir. Bu yüzden çocuklara gerekli immunizasyon (bağışıklık sisteminin desteklenmesi) yapılamamaktadır. Yani çocuklar aşılanamamaktadır. Bu da kolayca ortadan kaldırılacak kızamık gibi hastalıkların ölümcül bir hal almasına katkıda bulunmaktadır.

3.1.4. Sıtma

Buna bağlı ölümlerin sayısı son zamanlarda nispeten kontrol altına alınmış olsa da sıtma hala önemli bir sağlık sorunudur. Gönderilen raporlar sıtmaya bağlı ölüm oranının azaldığı ama klinik sıtma sıklığında bir değişme olmadığı belirtilmektedir (Moss ve diğerleri, 2006).

3.1.5. Diğer Bulaşıcı Hastalıklar

Tüberküloz, poliomyelitis, leşmanyazis, meningokokal menenjit ve tifo çocuk askerler ve çatışma ortamında bulunan çocukların karşı karşıya kaldığı diğer belli başlı bulaşıcı hastalıklardır.

3.1.6. Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar

Söz konusu çocuklara yönelik tecavüzler sonucunda çocuklar cinsel yolla bulaşan hastalıklara maruz kalmaktadır. Cinsel yolların dışında, kan nakli ile geçmesi silahlı çatışmanın yoğun olduğu ülkelerde geçiş riskini arttırmaktadır. Ayrıca yoğun stres ve baskı yaşayan çocuklar kolaylıklar uyuşturucu kullanımına başlamakta ve damar içine enjekte edilen uyuşturucu kullanımını sırasında hastalığa yakalanmaktadırlar. Kız çocuklarının cinsel istismarı bu hastalıkları yaygın hale getirmektedir. Kongo`da kliniğe getirilen kız çocuklarının % 80`inde cinsel yolla bulaşan hastalık olduğu tespit edilmiştir (Moss ve diğerleri, 2006).

3.1.7. Yenidoğan Sağlığı

HIV, sıtma, tetanoz, beslenme yetersizliği, immünizasyon yokluğu (çocukluk çağı gerekli aşılardan yapılamaması), emzirme problemleri (genç annenin eğitilmemiş olması, mevcut stres ve baskı yüzünden süt üretememesi, çocuğun erken ya da düşük ağırlıklı olması, emmemesi), yeterli miktarda nefes alamama, prematurite, yenidoğanlara özgü enfeksiyonlar yenidoğan sağlığını riske atan ve 1 yaş altı ölüm oranının en yüksek seviyede olmasının birincil sebepleridir.

3.1.8. Travma

Çocuk askerlerin çatışma sırasında hayatlarını kaybetmesi ve sakat kalması belirgin travmadır. Bunların dışında iyi bir şekilde belgelenen pediatrik travma konularından birisi de "kara mayınları"dır. Afganistan`da 1990`ların başında yapılan araştırmalarda 16 yaşın altı çocuklarda bütün kalıcı sakatlıkların % 25`inin kara mayınlarından kaynaklandığı gösterilmiştir.

Çocukların maruz kaldığı diğer ağır koşullardan ikisi de işkence ve tecavüzdür. İşkence, eğitim kamplarında en sık uygulanan cezalandırma yöntemidir. Hatta yetişkin askerler tarafından bazen zevk içinde uygulanmaktadır. Özellikle kız çocuklara uygulanan şiddet ve cinsel istismar, yaşanan bu fiziksel ve ruhsal travmanın uygun şekilde ele alınmaması durumunda yetişkin hayatlarına etki etmektedirler. Cinsel şiddet çoğunlukla etnik çatışmalarda yaşanmakta ve “düşman ırkın soyunu engelleme” gerekçesiyle yapılmaktadır. Bosna Hersek'te iç savaş döneminde toplamda 20,000`den fazla kız çocuğuna tecavüz edildiği bildirilmiştir. Kız çocuklarına uygulanan bu cinsel şiddetin, kız çocuğunda yaratacağı fiziksel ve ruhsal hasarın yanına cinsel yolla bulaşan hastalıklara zemin hazırlamaktadır. Bu kulvarda AIDS belirli bir tedavi yöntemi bulunmadığı için önemini korumaktadır. Doğacak çocuğun AIDS`li olması ya da yine hastalık yüzünden yetim kalma tehlikesini artırmaktadır (Otunnu, 2006).

Daha reşit sayılmayan bu çocukların maruz kaldığı ve şahit olduğu şiddetin derecesi göz önüne alındığında uygun rehabilitasyon yapılmadığı takdirde tekrar kazanımları zor görülmektedir.

3.2. Çocuk Askerlerde Görülen Ruhsal Bozukluklar

Çocuk askerler konusunun psikolojik boyutuyla ilgili çalışmalarda amaç ve yöntem açısından iki farklı eğilim tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi konuyla ilgili lobi çalışmaları yürüten örgütlerin genellikle nitel ve eski çocuk askerlerle yapılmış röportajlara dayanan raporlama çalışmalarıdır. İkincisi ise genellikle akademik camiada tarafından gerçekleştirilen ve bir örnekleme standart testler uygulanıp testlerden elde edilen verilerin niceliksel yöntemlerle incelenmesine dayanan bilimsel çalışmalardır. Bu bölümde daha ziyade ikinci grup çalışmalara değinilecektir. Ancak öncelikle söylenmesi gerekir ki çocuk asker olmanın ve gerek çatışma ortamlarında gerekse de doğal felaketler, kazalar, suçlar, önemli hastalıklar vb durumlar gibi diğer travmatik yaşantıların çocuklar üzerinde benzer etkileri olmaktadır. Caffo ve Belaise (2003) tarafında yapılan literatür taramasına göre bunların başında Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) gelmektedir. Komorbit sorunlar ise depresyon, anksiyete, uyku bozukluğu, öğrenme ve dikkat sorunlarıdır. Yetişkinler ve çocukların bu sorunlarla başa çıkma yöntemleri benzeşmektedir. Çocuk askerlerde görülen psikolojik sorunlarla ilgili spesifik çalışmaların üzerinden aşağıda geçilmektedir.

Uganda ve Kongo'da yapılan bir çalışmada (Bayer, Klasen ve Adam, 2007) eski çocuk askerlerde uzlaşmaya açıklık ve intikam alma duygusu ile TSSB semptomları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla 2005 yılında rehabilitasyon merkezlerinden müşahede altında tutulan 11 ila 18 yaşlarında 169 eski çocuk askere Çocuklar için TSSB Reaksiyon Endeksi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre çocuklar ortalama olarak 12.1 yaşında silah altına alınmış, ortalama 38 ay silah altında kalmış ve veri toplanmasından 2.3 ay önce terhis olmuştur. Çocukların her biri ortalama 11.1 travmatik olaya maruz kaldığı tespit edilmiştir. Bunların başında bir kişinin vurulmasını ya da yaralanmasını görme ve ciddi şekilde dayak yeme vardır. Çocukların %54.4'ü birisini öldürdüğünü, %27.8'i cinsel ilişkiye zorlandığını

dile getirmiştir. 169 denekten 59'u 35'ten yüksek bir semptom skoruna sahip olup bu klinik tedavi gerektiren bir durumdur. Yüksek TTSB semptom skoru olan çocuklar uzlaşmaya daha kapalı ve daha çok intikam duygusuna sahiptir.

Uganda'lı çocuk askerler üzerinde yapılan başka bir çalışmada (Derluyn, Broekaert, Schuyten ve De Temmerman, 2004) yukarıda da değinilen ayrılıkçı örgüt Lord's Resistance Army tarafından kaçırılmış olan 301 eski çocuk askerle görüşme yapılmıştır. Bu yapılan görüşmelerde çocukların ortalama 12.9 yaşında kaçırıldığı, 25.6 ay silah altında kaldığı ve neredeyse tamamının birden fazla travmatik olaya şahit olduğu saptanmıştır. Çocukların % 77'si bir kişinin ölümüne şahit olmuştur, % 39'u ise bir kişinin öldürülmesine iştirak etmiştir. Bu çalışmada TSSB semptomlarını ölçmek üzere bu amaçla revize edilmiş Olay Etkisi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek sonuçlarının değerlendirilmesine göre çocukların %97'si klinik öneme sahip stres semptomları göstermektedir. Bir ebeveynin – özellikle de annenin – ölümü kız çocuklarda kaçınma tepkisinde ciddi artışa sebep olmaktadır.

Yine Uganda'da yapılan başka bir çalışmada (Ovuga, Oyok ve Moro, 2008) 58'i kız, 44'ü erkek olmak üzere 102 eski çocuk asker üzerinde inceleme yapılmıştır. İncelemede TTSB, depresyon ve bunlarla bağlantılı risk faktörleri üzerinde durulmuş, bu amaçla Harvard Travma Soru Formu, modifiye edilmiş Hompkins Semptom Kontrol Listesi ve 15 soruluk bir Savaş Travması Deneyimi Kontrol Listesi kullanılmıştır. 89 çocuk 10 veya daha fazla travmatik olayla yüzyüze gelmiştir. Çocukların %56'sı TSSB belirtilerini, %88'i depresyon belirtilerini klinik boyutta göstermektedir. Ayrıca çocukların %21.6'sında fiziksel özürlü oluşmuştur. Çocuklarda ailelerine ilişkin olumsuz öyküler oldukça yaygındır.

Çalışmalarını Sierre Leone'de yapan Burman ve McKay (2007) çocuk askerler içerisinde özel bir grup olan kız çocuklarına odaklanmaktadır. Kız çocukları cinsel köle olarak kullanıldığından daha farklı psikolojik ve sosyal sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu bilhassa çocuk anneler için geçerlidir. Kız çocukları ve özellikle savaştan kendi çocukları ile dönen çocuk anneler topluma yeniden entegrasyonda toplumda ciddi engellerle karşılaşmakta ve bu bağlamda kullanılan bir terimle "marjinalleşmek"tedir. Burman ve McKay çalışmalarında çocuk annelerin toplumda konum sahibi olmadıklarını, durumlarında utanç duyduklarını ve yoksun bulduklarını saptamışlardır. Konuyla ilgili düzenlenen bir konferansın raporunda ise çocuk anneler konusunda yeterli bilgi olmadığı ve bunların yeniden entegrasyonunun mutlaka toplumsal çalışmalarla gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Robinson ve McKay, 2005).

Çocuk askerlik olgusu ile ilgili çekici bir unsur da çocuk askerlik deneyiminin uzun vadeli etkileridir. El Salvador'da yapılan bir araştırma (Santacruz ve Arana, 2002) iç savaşa fiilen katılan 293 deneği hem psikolojik hem de sosyal açıdan, özellikle mevcut yaşam koşulları açısından değerlendirmiştir. Deneklerin kendilerine uygulanan ölçekte yer alan kategorilere ilişkin kendi değerlendirmelerine göre rahatsız oldukları duygusal sorunlar şu şekilde sıralanmaktadır: Savaş sırasında gerçekleşen olayları hatırlamak (%58.4), yorgunluk ve depresyon (%38.6), tedirginlik hali (%36.8), sinirlilik hali (%36.5), öfke hali (%27), uyku

bozukluğu (%20.2), hastalık (%19.1) ve kabus görme (%16). Yazarların bu ölçek üzerinden hesapladığı skorlara göre deneklerin 32 puan üzerinden ortalama psikososyal etki puanı 15.2 olup yakınları veya silah arkadaşlarının ölümünü yaşayanlar, kalıcı izleri olan yaralanmalar geçirenler ve sakat kalanların bu yaşantılara sahip olmayanlara göre anlamlı derecede farklı skorları bulunmaktadır. El Salvador’lu çocuk askerlerin toplumsal konumunun zayıf olduğu, fakirlik gibi sorunlarla karşı karşıya buldukları da saptanmıştır. Bu konuyla ilgili Almanya’da yapılan daha uzun vadeli bir çalışmada (Kuwert, Spitzer, Rosenthal ve Freyberger, 2008) İkinci Dünya Savaşı sırasında çocuk asker olarak görev yapan ve gazete ilanı ile ulaşılan 103 denek üzerinde TSSB semptomları Travma Sonrası Stres Tanı Ölçeği ile araştırılmış ve denekler yüksek bir travma oranı göstermişlerdir. Katılımcıların %4.9’u İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ciddi semptomlar gösterdiğini bildirmiş, %1.9’u ise bu semptomların günümüze kadar devam ettiğini belirtmiştir. Yazarlar bu oranın göreceli olarak düşük olduğunu belirtmektedir. Nitekim aynı çalışmacıların katıldığı bir başka çalışmada (Kuwert, Spitzer, Träder, Rosenthal ve Freyberger, 2007) İkinci Dünya Savaşı sırasında çocuk olan, ancak çocuk askerlik yaşantısında geçmeyen 93 deneklik bir örnekleme %13.8 savaş sonrasında ciddi TSSB semptomlar gösterdiğini bildirmiş, %10.8’i bunların günümüze kadar süren etkilerini dile getirmiştir. Yazarlar metodolojik kısıtları olmasına karşın çocukken askerlik deneyimine maruz kalmış olan yaşlıların da özel bir ilgiye gereksinim duyduğunu düşünmektedir.

Bölümün başında çocuk askerlik yaşantısı olan ve başka travmalar geçiren çocuklarda aynı sorunların gözlemlendiği belirtilmişti. Bununla ilgili bir araştırma Kohrt ve diğerleri (2008) tarafından Nepal’de yapılmıştır. 2007 yılında gerçekleştirilen bu çalışmada yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve etnik köken açısından denk 141 eski çocuk asker ile 141 çocuk askerlik yaşantısı bulunmayan çocuk grupları akıl sağlığı açısından karşılaştırılmıştır. Bu amaçla Depresyon Kendini Değerlendirme Ölçeği, Çocuklar için Anksiyete Bağlantılı Duygusal Bozukluklar Ölçeği, Çocuklar için TSSB Ölçeği, Güçler ve Güçlükler Anketi, İşlev Bozukluğu Ölçeği ve TSSB Travmatik Kontrol Listesi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular tüm çocukların en az bir travmatik olay yaşantısı olduğunu göstermektedir. Travmaya maruz kalma ve diğer kovaryanslar kontrol edildikten sonra çocuk askerlik yaşantısını depresyon ve TSSB ile anlamlı bir ilişkisi olduğu saptanmış, buna karşılık genel psikolojik zorluklar, anksiyete ve işlev bozuklukları ile anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır. TSSB’nin çocuk asker olan kızlarda çocuk asker olan erkeklerle göre daha yüksek düzeyde olduğu da bulgular arasındadır. Bu çalışma tek başına yeterli olmakla birlikte çocuk askerlik deneyiminin diğer travmalar göre daha şiddetli etkileri olabileceği yönünde ipuçları vermektedir.

Çocuk askerlere ilişkin bir başka araştırma konusu ise kendilerinde görülen ruh sağlığı bozukluklarına yönelik tıbbi ve psikolojik müdahalelerdir. Burada farklı yaklaşımlar söz konusu olup konu çocuk askerlerin topluma kazandırılmasıyla iç içe geçebilmektedir. Bu alandaki iki temel yaklaşım psikososyal ve klinik/psikiyatrik yaklaşımlar olup bunlardan ilki çatışma yaşayan topluluğa bir bütün olarak bakarak toplulukta çatışma öncesi koşulların sağlanmasına, ikincisi ise çatışmadan etkilenen bireylere ferdi olarak yaklaşarak yaşadıkları

travmaların sonuçlarının giderilmesine öncelik vermektedir (Betancourt ve Williams, 2008). Bu yaklaşımların aslında bütünüleyici olduğu dikkati çekmektedir.

4. Çocuk Askerler Sorunuyla Mücadele

Çocukların savaş ortamında aktif ya da pasif olarak kullanılması geçmişten günümüze süregelen bir çocuk haklarının ihlali durumudur. Dünyanın birçok ülkesinde halen çocuklar zorlanarak, kaçırılarak ya da etki altında bırakılıp 'gönüllülük' adı altında savaş ortamının içine sürüklenmektedir. Burada çocuklar ellerine silah verilerek öldürmeye ve yetişkinlerin fiziksel ve cinsel gereksinimler gibi ihtiyaçlarını karşılamaya zorlanmaktadır. Bu şekilde çocukların biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimleri örselenmektedir. Çocukların böyle bir sürecin içine dâhil olduktan sonra kendi isteğiyle ayrılması ve 'normal' bir hayata dönmeleri neredeyse imkânsızdır. Çünkü bu çocukların örgütlerden ayrılması örgütlerin varlığını tehlikeye sokabilmektedir ve bu nedenle örgütler tarafından çocukların ayrılmasına hiçbir şekilde izin verilmemekte, bunun bir yolu olarak da çocuklar korkuyla sindirilmektedir. Bir şekilde gruptan kendi çabasıyla kaçmayı başaran çocukların döndükten sonra da biyolojik (bulaşıcı hastalık gibi), psikolojik (stres bozukluğu, depresyon gibi), sosyal (uyum zorlukları gibi) sorunlar yaşamaktadırlar. Çocukların asker olarak kullanımı her bakımdan çocuğu örseleyen bir durumdur ve önlenmesi aciliyet arz etmektedir. Bunun için hukuksal boyuttaki çalışmalar yeterli olmayıp, bu çalışmaların toplumsal ve psikolojik çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Kimmel ve Roby (2007) tarafından geliştirilen ve kurumsallaşmış çocuk istismarı olarak nitelendirilen çocuk askerlerin kullanımına ilişkin yapısal betimleyici model konuyla ilgili süreçleri açık bir şekilde ortaya sermektedir. Buna göre makro düzeyde siyaset, (dini inançlar dâhil olmak üzere) kültür ve değer yargıları ve uygulanan politikalar, mikro düzeyde ise topluluk ve aile çocukları çocuk askerliğe sürüklemekte, sonuç olarak çocuklar psiko-sosyal etkiye maruz kalmaktadır. Bu çocukların topluma yeniden entegrasyonu çok önemli bir sorundur ve bunun için geliştirilmiş programlar mevcuttur.

Çocuk askerler sorunu ile başa çıkmak için temel yaklaşım üç temel unsuru içermektedir: önleme, demobilize etme (terhis etme), tekrar topluma kazandırma (İngilizce *Disarmament Disarmament Reintegration* veya kısaca DDR). Bu süreç ile silahlı olan çocukların ve gençlerin tekrar pozitif sosyal ve üretici sivil yaşama kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu kolay bir iş olmamakla beraber çocuk askerlerin tekrar demobilize hale getirilmesi ve ailevi ve sosyal ilişkilerinin geliştirilmesi için politik yeterliliğe ve kaynak aktarımı gerekmektedir. Maalesef pratik olarak çocuk askerler için yapılması gerekenler ciddi politik ve duygusal nedenlerden dolayı gölgelenmektedir (Verhey, 2002).

Birleşmiş Milletlerin tarihinde yapılan en geniş kapsamlı debolizasyon (terhis hareketi) 1995 ile 1997 tarihinde Angola'da olmuş ve ilk defa çocuklar bir barış programında yer almıştır. El Salvador'un çocukların sivil yaşama kazandırılması konusundaki deneyimi uzun dönemli bir bakış açısı sağlamış ve o dönem ki askerlerinin % 30'nun kız çocuklarından oluşmasından dolayı ayrı bir özellik kazandırmıştır.

4.1. Önleme

Önleme dersleri sivil yaşam aktörlerinin rolüne ve onların dış desteklerinin önemine ışık tutmaktadır. Mevcut yasaların bilinmesi birçok vakada olduğu gibi çocukları ve onların ailelerini askere almaya karşı çıkma ve kendini koruma yönünde desteklediği ortaya çıkmıştır. Yasal koruma iskeletinin önemli kısmını 1989 da kabul edilen Çocuk Hakları sözleşmesi ve 2000 yılında BM genel kongresinde kabul edilen Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyarî Protokol'de belirlenmiştir.

Örneğin, resmi ve resmi olmayan eğitim ve diğer gençliğe yönelik aktiviteler, gıda güvenliği ve mülteci kamplarının güvenliğinin sağlanması çocukların silahlı kuvvetlere alınmasını önleyen önlemler içinde sayılabilir.

4.2. Demobilizasyon (Terhis Etme)

Demobilizasyon (terhis etme) dersleri çocuk askerlerin barış anlaşmaları içinde yer alması gerektiğini ve terhis edilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuk askerlerin El Salvador da dışarı bir an da bırakılmaları tekrar entegrasyonlarını engellemiş içermelerine sebep olduğu gibi sosyal ve ekonomik olarak marjinalleşmelerine neden olmuştur. Resmi bir çözüm Angola'da olduğu gibi çocukların öncelikle terhis edilmelerinin sağlanması ile olur.

Önemli olan çocuk askerlerin diğer askeri otoritelerden ayrı tutulması ve terhisleri sırasında korunmalarıdır. Ülkeler üzerindeki tecrübeler göstermiştir ki, çocuk askerlerin korunmasındaki gevşeklik askeri otoritelerin terhis işlemlerini kendilerine göre değiştirdiğini açığa koymuştur. Angola'da bulunan 8613 çocuk UNITA (União Nacional para a Independência Total de Angola, yani Angola'nı Tam Bağımsızlığı için Milli Birlik) envanterine yetişkin olarak kaydedilmiş olup bunların ancak % 57'sinin aileleriyle tekrar birleşmeleri sağlanmıştır. Demobilizasyon (terhis etme) çalışmaları çocuk askerlerin ayrı tutulması gerektiğini ve onlar için özel merkezlerin kurulması gerektiğini belirtmektedir.

Diğer bir yönden çocuk askerlerin bu merkezlerde mümkün olduğunca az kalması gerektiğini göstermiştir. Aile ve toplum merkezli olan bir birleşme rehabilitasyonunun temelini oluşturmaktadır. Terhislerin ilkesini hazırlamak için eğitimli uygun birimler oluşturulmalı, ortaklıklar kurulmalı, kaynak üretilmeli ve tutarlı politikalar üretilmelidir. Çocuk askerlerin resmi terhislerine dikkat çekilse de resmi olmayan demobilizasyonda (terhis etmede) da yine aile birleşmelerine ve toplum kaynaklı entegrasyonlara ihtiyaç duyulmaktadır. Birçok örnekte olduğu gibi, çocuk askerler silahlı kuvvetlerden kaçabilir, serbest bırakılabilir ya da geri hizmetlerde kalabilir. Koruma ve yasal destek sağlama böyle çocukların sanki asker kaçağıymış gibi tanımlanmasını engellemelidir. Uyumlu bir programda hem çocuk askerlerin hem de silahlı kuvvetlerden etkilenmiş çocukların rehabilitasyonları önemlidir. Çocuk askerler ile savaştan etkilenmiş çocukların rehabilitasyon dengesi dikkatli kurulmalıdır.

4.3. Tekrar Topluma Kazandırma

Çocuklardan asker olması zordur. Çünkü bu çocuklar suni beklentilere, abartılmış askeri bir gurura sahip olup bir ihtiyaçlarını ya da karşılaştıkları zorlukları saldırgan bir tavırla çözme eğilimindedirler. Askeri güçler içinde bulunan bir çocuk ailesinden ve toplumdan yeteri kadar kültürel, ahlaki ve toplum değeri kazanamaz. Askeri hayattan sivil yaşama geçişte tekrar entegrasyonda sürecinde sosyo-ekonomik yapı temel yapı taşı oluşturmalıdır. Bu programda 3 temel ilke entegrasyon için önemlidir: "Ailelerin tekrar bir araya getirilmesi", "psikososyal destek" ile "eğitim ve ekonomik destek"

Ailelerin tekrar bir araya getirilmesi ya da bu çok mümkün değilse evlatlık verilmesi veya tek başına yaşamayı öğrenmesi tekrar entegrasyon sürecinde önemlidir. El Salvador'da asker çocukların tekrar entegrasyon sürecinde yapılan follow-up çalışmasında % 84 çocukta aile bağlarının önemli olduğu açığa çıkmıştır.

Asosyal, saldırgan tavır sergileyen çocuk askerlerin stresten kurtulmaları, topluma ve hukuk kurallarına ayak uydurmalarında psikososyal destek, geleneksel alışkanlıklar, ailesel ve toplumsal destek çok önemlidir. Grup terapileri, toplu savaş karşıtı yaklaşımlar ve geleneksel törensel yaklaşımların etkili olduğu görülmüştür. Diğer tekrar entegrasyon ilkeleri arasında eğitimsel ve ekonomik destekler aile yaşamında açığa çıktıkça karşılanmalıdır. Yeteri kadar gelir elde etme, yeteri kadar eğitim elde etme ve kişisel beceri geliştirme gibi durumlar bir denge içinde olmalıdır. Çocuk askerlerin politik olarak barış sözleşmeleri içinde ve demobilizasyonda (terhis etmede) yer aldığı gibi, çocuk askerlerin rehabilitasyonları yaklaşık olarak tam bir uyum sağlaması 3-5 yıl arası kadar sürmektedir.

Cinsiyet eşitsizliği kızların kaçırılma, zorla silâh altına alınma ve sonrasında silahlı kuvvetler ya da gruplar içinde cinsel şiddete hedef olma karşısında savunmasız kalmasına neden olmaktadır. Önleme, terhis ve topluma yeniden kazandırma programlarının planlanması ve uygulanmasında kızların ve oğlanların farklı savunmasız tarafları dikkate alınmalı ve anlaşılmalıdır. Özellikle 'çocuk asker' deyimini kullanılırken kapsam yeterince geniş tutulmalı ve böylece silahlı kuvvetlerle ilgisi olan bütün çocuklar DDR programlarına dâhil edilebilmelidir. Ayrımcılık ve cinsiyet analizi eksikliği sıklıkla silah taşıyan oğlanların terhis faaliyetlerinin merkezinde yer almasına ve kızların gereken destek ve korumadan yoksun kalmasına neden olmaktadır.

Genel olarak çocukluk döneminde askerlik deneyimi yaşayan çocuklarda birçok psikolojik sorun görülmektedir. Bunlar yukarıdaki verilen çalışmalarda da belirtildiği gibi başta TSSB ve depresyondur ve uzun vadeli etkilerin incelendiği çalışmalarda da görüldüğü gibi yaşamın büyük kısmına yayılmaktadır. Çocuklar askerlik deneyiminde sonra sivilleşmeyi sağlasalar da yaşantının etkileri sürmektedir. Bunun için oyun terapisi, dans terapisi gibi farklı unsurlardan oluşan programlar geliştirmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çocuk askerler sorunu, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin dört temel prensibi olan çocuğun korunması, yaşatılması, geliştirilmesi ve katılımının tümünün çiğnendiği çok

ciddi bir hak ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş ve çatışmaların dünya gündeminde her geçen gün artarak yer almasına ve çocuklara yönelik bu denli büyük ölçekte bir tehlike oluşturmasına karşın konuya gereken ağırlığın verildiğini ve bu sorunun önlenmesi için çalışıldığını söyleyebilmek pek mümkün değildir. Özellikle ülkemizde çocuk hakları ihlalleri ele alındığında bu konunun çok az gündeme gelmesinin çocukların yararı ilkesine ters bir durum olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Düşük yoğunluklu çatışma olarak nitelendirilen bir durumun Güneydoğu ve Doğu bölgelerinde uzun süreden beri yaşanmakta olduğu ülkemizde, çok sayıda çocuğun bu ortamda kalarak etkilendiğini izlemekteyiz. Bu durumun söz konusu çocuklar üzerindeki fiziksel ve ruhsal açıdan olumsuz yansımaları ile yakın gelecekte, bu çocuklar genç erişkin ve erişkin hale geldiğinde karşılaşacağımız gerçeği bu konuda bir an önce çalışılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kabul edilmesinin 20'nci yılını geride bıraktığımız Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni ilk imzalayan ülkelerden birisi olan Türkiye'nin, içinde yaşadığı ortamdan etkilenme açısından ciddi sorunlara yol açan savaş ve çocuk kavramını kamuoyu ile paylaşarak bir an önce aktif çalışmalara katılması gerekmektedir. Bu konuyla ilgili hem profesyoneller hem de toplum bilgilendirilmeli ve ortak katılımın sağlandığı çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Amnesty International USA (2007). *Children's rights: the future starts here* <http://www.amnestyusa.org/document.php?lang=e&id=B0275B42F3B4C25380256900006933EF> (Erişim Tarihi: 26.04.2009).
- Bauwens, D. (2009) "Rights-Turkey: Jailing Kurdish Children To Undermine Dissent" Inter Press Service Erişim Tarihi: <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=49558>
- Bayer, C. P., Klasen, F., Adam, H. (2007) "Association of trauma and PTSD symptoms with openness to reconciliation and feelings of revenge among former Ugandan and Congolese child soldiers" *JAMA* 1;298(5): 555-9
- Betancourt, T. S. ve Williams, T. 2008. "Building an evidence base on mental health interventions for children affected by armed conflict". *Intervention: International Journal of Mental Health, Psychosocial Work and Counselling in Areas of Armed Conflict* 6 (1): 39-56. (Erişim Tarihi 22.05.2009) <http://www.interventionjournal.com/downloads/61pdf/Betancourt.pdf>
- Berry, J. D. 2001. "Child Soldiers and the Convention on the Rights of the Child". *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 575: 92-105
- Burke, J. (2003) "Daughters of the Revolution". *The Observer* <http://www.guardian.co.uk/theobserver/2003/may/11/features.magazine27> (Erişim Tarihi: 08.04.2009).

- Burman, M. E. ve McKay, S. (2007). "Marginalization of girl mothers during reintegration from armed groups in Sierra Leone". *International Nursing Review* 54 (4): 316-323
- Caffo E ve Belaise, C. (2003). "Psychological aspects of traumatic injury in children and adolescents". *Child Adolescence Psychiatry Clinics of North America* 12 (3): 493-535
- Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (2001). *Global Report on Child Soldiers*, London.
- Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (2004). *Child Soldiers Global Report 2004*, London
- Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (2008). *Child Soldiers Global Report 2008*, London.
- Couturier, C., (1997). "Kurdish rebels send teenagers to war: Turkish soldiers say they are gaining the initiative in the war on the south", *Financial Times*, 28/6/97
- DCAF Backgrounder (ty) "Child Soldiers" e2.dcaf.ch/serviceengine/FileContent?serviceID=21&fileid=0C13B08D-AA8B-490A-227E-15676D7B2E64&lng=tr (Erişim tarihi: 22.05.2009)
- Deluyn, I., Broekaert, E., Schuyten G. ve De Temmerman, E. (2004) "Post-traumatic stress in former Ugandan child soldiers" *Lancet* 363: 861-3
- Dikici, A. (2008). "Preventing the PKK's Misuse of Children by Introducing Community Policing: The Şanlıurfa Case" *Defence Against Terrorism Review* 1 (2): 119-138
- Hoiskar, A. H. 2001. "Underage and Under Fire: An Enquiry into the Use of Child Soldiers 1994-8". *Childhood* 8 (3): 340-360
- Human Rights Watch (2007). *Sold to Be Soldiers: The Recruitment and Use of Child Soldiers in Burma*. <http://www.hrw.org/en/reports/2007/10/31/sold-be-soldiers> (Erişim Tarihi: 26.04.2009)
- Human Rights Watch (2009). "UN: Strengthen Action to End Use of Child Soldiers". <http://www.hrw.org/en/news/2009/02/12/un-strengthen-action-end-use-child-soldiers> (Erişim Tarihi: 25.03.2009)
- It Is a Free World. (2007) *Child Soldiers* <http://itsafreeworld.wordpress.com/2007/12/11/child-soldiers/#more-36> (Erişim Tarihi: 26.04.2004)
- İnsan Hakları Ortak Platformu (2009) Çocuk Hakları Komitesine Yönelik STK Raporu: Türkiye'de Çocuk Adalet Sistemi ve Silahlı Çatışma, Türkiye
- Kimmel, C. E.; Roby, J. L. (2007). "Institutionalized Child Abuse: The Use of Child Soldiers". *International Social Worl* 50 (6): 740-754
- Kohrt, B.A., Jordans, M.J., Tol, W.A., Speckman, R.A., Maharjan, S.M., Worthman, C.M., Komproe, I. H.(2008) "Comparison of mental health between former child soldiers and children never conscripted by armed groups in Nepal" *JAMA* 13;300(6):691-702
- Kuwert, P., Spitzer, C., Rosenthal, J., Freyberger, H. J.(2008) "Trauma and post-traumatic stress symptoms in former German child soldiers of World War II" *Int Psychogeriatr* 20(5):1014-8
- Kuwert, P., Spitzer, C., Träder, A., Freyberger, H. J., Ermann, M.(2007) "Sixty years later: post-traumatic stress symptoms and current psychopathology in former German children of World War II" *Int Psychogeriatr*. 19(5):955-61

- Machel, G (2001) *The Impact of War on Children*. London: Hurst & Company
- Moss ,W.J., Ramakrishnan, M., Storms, D., Henderson-Siegle, A., Weiss, W.M., Lejnev, I., Muhe, L. (2006) Child health in complex emergencies. *Bulletin of the World Health Organization*, 84(1):58–64
- Obote-Odora, A. (1999) “Legal Problems with Protection of Children in Armed Conflict”. Murdoch University Electronic Journal of Law 6 (2). <http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v6n2/obote-odora62.html> (Erişim tarihi: 30.05.2009)
- Otunnu, O. A. (2002) ‘Special Comment’ on Children and Security, Disarmament Forum, No: 3, United Nations İnstitute for Disarmament Research, Geneva, pp: 3-7
- Ovuga, E., Oyok, T. O. ve Moro, E. B. (2008). “Post traumatic stress disorder among former child soldiers attending a rehabilitative service and primary school education in northern Uganda”. *African Health Science* 8 (3): 136-41
- Paris Principles (2007) http://www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/Paris_Conference_Principles_English_31_January.pdf (Erişim Tarihi: 13.03.2009)
- Polat, O. (2002) Çocuk Suçluluğu (Erişim Tarihi: 14.03.2009) <http://www.kriminoloji.com/cocuk%20suclulugu.htm>
- Radda Barnen (1996) Children of War, No. 2, Stockholm,
- Robinson, M.ve McKay S. (2005) “A Conference on Girl Mothers in Fighting Forces and Their Post-War Reintegration in Southern and Western” Africa Conference Report Bellagio, Italy [http://www.child-soldiers.org/psycho-social/Bellagio_Conference_Report_\(2005\)_-_Girl_Mothers_in_Southern_and_Western_Africa.pdf](http://www.child-soldiers.org/psycho-social/Bellagio_Conference_Report_(2005)_-_Girl_Mothers_in_Southern_and_Western_Africa.pdf) (Erişim Tarihi 24.05.2009)
- Rosen, D. M. (2005). *Armies of the Young: Child Soldiers in War and Terrorism*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press
- Santacruz, M. L. ve Arana, R. E. (2002). “Experiences and psychosocial impact of the El Salvador civil war on child soldiers”. *Coalition to Stop the Use of Child Soldiers* http://www.child-soldiers.org/psycho-social/Linked_English_Santacruz_Arana_2002.pdf (Erişim Tarihi: 22.05.2009).
- Schleifer, Y. (2009) “Turkey: Treating Minors as Terrorists Stirs Controversy”. <http://www.eurasianet.org/departments/insightsb/articles/eav060109b.shtml> (Erişim Tarihi: 15.02.2010).
- Stohl, R. (2002). “Children Used as Soldiers in Iraq” Center of Defense Information . http://www.cdi.org/program/document.cfm?documentid=568&programID=21&from_page=../friendlyversion/printversion.cfm (Erişim Tarihi 08.04.2009)
- TBMM (2003). Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyarî Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4991.html> (Erişim Tarihi: 08.04.2009)
- UNICEF (1996) The State of World’s Children 1996. New York. <http://www.unicef.org/sowc96/ciwcont.htm> (Erişim tarihi 14.05.2009)

United Nations Convention on the Rights of the Child (2007) Committee on the Rights of the Child – Consideration of Reports Submitted by States Parties Under Article 8, Paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict Initial reports of States parties due in 2006 – Turkey. CRC/C/OPAC/TUR/1. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/457/62/PDF/G0745762.pdf?OpenElement>. (Erişim Tarihi: 08.04.2009)

Verhey, B. (2002) “Child Soldiers: Lessons Learned on Prevention, Demobilization and Reintegration” *Findings 207*. Washington, D.C.:World Bank

Wikipedia (2009) *Military Use of Children*. http://en.wikipedia.org/wiki/Military_use_of_children (Erişim Tarihi: 14.03.2009)
